

СПОМЕНИ ЗА ЕЛИН ПЕЛИН И ЙОРДАН ЙОВКОВ

Кирил Гривек

I. ЕЛИН ПЕЛИН

С Елин Пелин ме запозна Д. Б. Митов, редактор на седмичника „Литературен глас“, където сътрудничих. По онова време, в началото на 30-те години, аз все още рядко го виждах. В редакцията той почти не се мяркаше и не пишеше във вестника, което ме учудваше, като знаех тясното приятелство между него и редактора от много години — още от „Развигор“. После обаче имах вече случаи да се срещам с него, тъй да кажа, полуслужебно — в музея.

Идваха от чужбина хора, с които бях в служебна връзка. Когато не заседавахме, трябваше да ги разведа насам-натам, да им покажа забележителностите на нашата столица. Малко неща имахме тогава, които можеха да направят впечатление на чужденците. Портретът на севастократор Калоян и на жена му Десислава в Боянската църква, рисуван през 1259 г. — цели два века преди да се появят първите реалисти в портретната живопис на Европа Дюрер и Холбайн, — ги смайваше с финия рисунок на неизвестния наш майстор, със съдържащото величие на израза им, особено неговия, с благородното примирение на нейния поглед, пълно с достойнство и доброта.

Имаше и чужденци, които се интересуваха за нашата художествена литература и особено за Иван Вазов, когото те познаваха по име, и аз ги водех в музея. Там не всякога можеше да се ходи, имаше определени дни, но понякога трябваше да се прави изключение — чужденците идваха у нас по работа, това бяха членове на чуждестранни делегации, с които водехме търговски или други стопански преговори — люде просветени, които се интересуваха за нашата култура и за нейните първи представители — това обясних на Елин Пелин. Не му беше приятно на управителя на музея, че смущавам навичите му, и той все ще ми се сопне:

— А бе ти какъв си такъв безреден? Там на вратата е окачена табелка...

Обяснявах му, че тези хора заслужават внимание; интересът, който проявяват към нас, може само да ни радва, и т. н. Той ме изслушваше с разтворени устни, леко усмихнат и ще каже:

— Всичко това е добро и хубаво го казваш. Но още по-хубаво ще бъде, ако съобразяваш интереса им с наредбата на музея. Казвай им, че това е закон — чужденците зачитат много законите.

— Такъв закон няма!

И все пак, ще отстъпи.

Той се радваше, когато някой чужденец познаваше вече името му — предполагах, че туркашните чужди легации ги осведомяваха предварително. Тогава забравяше навичите си, ставаше любезен, развеждаше ги сам из стаите, обясняваше подробно — беше основно запознат с историята на всяка вещ; увеличаваше се, разказваше подробности около живота на Иван Вазов, даже интимни неща, които само той знаеше. Това създаваше една приятна атмосфера и чужденците отнасяха най-добри впечатления от своето посещение в музея и лично от управителя му.

Веднъж дойде служебно един пълномощен министър от северните страни, със седалище в Будапеща, но акредитиран и в София. Сам пожела да разгледа музея на Иван Вазов.

— Почувствах кипящата сила на романа „Под игото“. Велика книга! — каза ми той. Говорй ми за Рада, за Огнянов и с каква топлина, с какво съчувствие — останах поразен — разправам аз на Елин Пелин (отидох да го видя преди срещата). Говорй ми и за тебе. Чел „Спасова могила“.

— Този човек искам да го видя. Обичам такива хора, хора просветени, близки по душа, сърдечни хора. Доведи ми го непременно. Утре щях да отивам на лов, но се отказвам — ще ви чакам. Непременно го доведи.

Дипломатът се оказа приятен събеседник.

— Чел съм и някои Ваши разкази, все в превод — каза той на Елин Пелин, без да уточни. — Прави ми впечатление Вашият тъжен патос. Такива ли са наистина хората, които описвате така прочувствено? Имате ли живи образци на Вашите герои?

Елин Пелин се замисли. Държеше полуотворена устата си, като че беше смаян от интереса, проявен към неговото творчество.

— Попитай госта, писател ли е?

Чужденецът не беше литератор. Или поне не се изяви като такъв.

— Прав е да ме пита. Хората се интересуват от това, което сме написали, защото всеки писател отразява живота на своя народ, сиреч чрез писателя опознават народа му най-правилно, най-пълноценно. Истината се чувствава, когато писателят пише със сърцето си. Във всеки разказ писателят влага една частица от истината, нещо може би дребно, но съществено, за да покаже илеята си, замисъла си. В моите разкази аз съм описал живи хора, но не във всичките, в някои само съм загатнал характера на героя — все има нещо чуждо или мое, нещо от живота. Тъжен беше животът в нашия край, земята е бедна и това, което дава, не стига. И затова душата на хората ни — както навсякъде, където хората не са задоволени и живеят скотски живот — е разкъсана между доброто и злото и като че ли клони повече към мрака, към запустението. Много години минаха оттогава, но животът в моя край малко се измени. Все е същото. Земята не расте, хората растат, стават все повече — с тях и сиромашията. . .

Като превеждах на госта, говорих му и за Дъбака, за Христина, за Андрешко, за Рустем, за Елка, без да съпоставям характеристиките им, но все пак като образи на светлото начало на живота и на добродетелта. Искях да смекча малко впечатленията му от тъжните работи на писателя.

— Младостта описвате така, както е тя навсякъде: жизнена, честна, с благородни намерения.

— Младостта е добра. По-късно житейските несгоди и разочарованията ще прекършат хубостта на душата ѝ и ще я преломят — каза Елин Пелин.

Всеки писател е щастлив, когато може да набере повече читатели за своите книги и това не само от материални съображения, но и от морални подбуди. Защото все пак писателят предлага свои идеи като изводи на своите естетически и философски наслоения, на своите прозрения. Между книгите на писателя има една, която той е написал само за себе си — тя е неговият интимен мир. Така Ибсен написа „Пер Гинт“, и то в стихове — една прекрасна поема за възделенията на младостта ни и за любовта. Лев Толстой на преклонна възраст написа „Възкресение“, Шекспир написа „Ромео и Жулиета“ и само в тази пиеса той ни показа един светъл женски образ, преизпълнен с възвишени пориви — единствен в цялото му творчество. Гостът попита Елин Пелин дали той е написал нещо за себе си.

— Не, нищо не съм написал за себе си — отговори Елин Пелин и след малко колебание добави: — Може би „Ветрената мелница“. Имаше такава една мома хубава и весела, умна, пъргава, която аз харесвах. Но тя не беше от нашето село. Аз рядко препрочитам своите работи, но този разказ винаги ме вълнува. И ако седна сега да го пиша, сигурно ще го напиша още по-хубаво.

Дойде войната. С Елин Пелин аз вече почти не се виждах. Музеят беше евакуиран. При бомбардировките зданието му бе опожарено.

След Девети септември моята служба в Министерството на външните работи беше на 1 октомври с. г. съкратена — всички външнотърговски служби, каквато беше и моята, бяха събрани в Министерството на търговията и за мене там не остана вакантно място. Станах книжар — стара професия на баща ми. Ала няхах необходимия капитал, за да обзаведа една модерна

книжарница. Парите за мене са били винаги само средство да преживявам; бях събрал някой и друг лев, както казва народът „бели пари за черни дни“, но те бяха далеч недостатъчни, за да си набавя инвентар и стока. Моят зет, аптекар, ми даде една сума, но магазинът бързо я погълна и рафтовете останаха пак почти празни. По онова време, след войната, книгоиздателства никнеха като гъби, но те всички бяха дребни и никое не беше в състояние да отпусна кредити. А книгите се търсеха след войната: мъжете, които се върнаха от фронта, гледаха да се снабдят с прогресивна литература, за да могат да се ориентират при новите социални преобразования, които настъпваха у нас, жените пък търсеха произведения на чуждестранната художествена литература, от която се бяхме откъснали през военните години. Много млади и надеждни сили се вливаха и в нашата родна художествена книжнина. Съществуваха и няколко по-големи стари издателства с подчертани заслуги към българската литература, но никое от тях не даваше книги на консигнация или на кредит. Само библиотеката „Златни зърна“ ми даде една партида от свои издания на изплащане, но и тя бързо се изчерпа. Най-после се осмелих и отидох един ден в книгоиздателство „Хемус“. Там имаше един възрастен, побелял мъж, който се разпореждаше с пласмента на книгите; той веднага ме отрязва: издателството не давало в София книги на консигнация или на кредит. Тогава реших да видя директора на издателството Христо Хаджиев, културен човек, бивш учител. Той ме познаваше и аз се надявах, че ще ми помогне. Издателството се помещаваше на ул. „Граф Игнатиев“, близо до днешното кино „Култура“. Изкачих аз бързо стълбището, докато не съм се разколебал, похлопах на кабинета на директора на първия етаж. И, както се практикува обикновено у нас, без да чакам разрешение, отворих вратата. Чух обаче висока глъчка, която смущаваше тишината вътре в кабинета. Директорът седеше зад бюрото си, а срещу него, гърбом към вратата, беше застанал прав едър мъж с широки рамене, жестикулираше недоволен, почти се караше. Веднага затворих вратата и се оттеглих в коридора. Реших да почакам реда си. След малко, без тоя шум още да е пресекнал, вратата с трясък се отвори и затвори, излезе посетителят: Елин Пелин. Целият зачервен от възбуждение, с гневен поглед. Загледа ме втренчено, почти не ме позна. Но като ме отмина, спря се и се извърна:

— А, ти ли си. Влизай, сега е твоят ред. Корав е днес старецът. Бръснарят му е тъп и стърже като трон. . . — Той махна с ръка и с едри стъпки се отдалечи.

Това беше може би едно предупреждение, че денят е лош. Но Хаджиев ме беше виждал и нямаше как, похлопах. Тоя път дочаках да чуя гласа му и влязох. Стоях до вратата като на тръни. Службата ми в министерството ме беше обиграла и аз никога не изпитвах чувство за малоценност, когато се намирах в среда с високопоставени личности. Но сега, след като видях ядосаното и почти съкрушеното лице на Елин Пелин, се стъписах. Почти бях решил да не отварям дума за кредит или консигнация. Веднъж бях му говорил за намерението си да изработя един джобен френско-български речник, какъвто липсваше на пазара, директорът погледна благосклонно на предложението ми, но не можа да вземе съгласието на дирекционния съвет, тъй като издателството се било ангажирало пред един наш професор, който пишеше речници, да не приема чужди услуги. Това бешенемного отдавна и тогава Хаджиев ми предложи той сам да издаде речника — беше много любезен, но аз отклоних такова разрешение, за да не му създам неудобства в издателството.

Хаджиев се изправи, посочи ми стол до писалището си. И като че схвана изведнъж за какво съм дошъл при него, каза направо:

— Ще Ви стигнат ли сто хиляди лева?

Страните ми, малко избледнели от вълнение, веднага цъфнаха в една предоволна усмивка:

— Благодаря сърдечно. Трогнат съм от вниманието Ви — измърморих аз разни несвързани благодарствени глупости.

Той взе телефона:

— Стоянов, на К. Д. консигнационна сметка сто хиляди лева срещу гаранционен запис. Ще се отчита, когато може — и затвори телефона.

Сумата за онова време не беше значителна, но все пак той ми направи една ценна услуга.

Помислих, че от учтивост ме покани да седна, понеже се изправи, но той настоя. Седнахме. Изглеждаше разстроен, може би смутен. Избърса челото си с кърпичка.

— Нали познавате Елин Пелин?

— Да, разбира се. Даже продавам книгите му. Видя ми се малко шумен днес. . .

Хаджиев простря ръка по бюрото си. Чувствуваше се притеснен.

— Поиска ми пак аванс срещу един свой роман „Нечиста сила“, който той пише вече четири десетилетия. Колко пъти съм му давал аванс срещу тази книга, отдавна съм я изплатил, преди още да сме я видели. И все ще донесе ръкописа, и все още не го е донесъл. Тоя път му от казах. Трябва най-сетне да завърши книгата. Ще бъде жалко, ако остане недовършена. Една част от нея той публикува още в сп. „Слънчоглед“ в началото на века.

Веднъж стана дума с Д. Б. Митов, редактора на „Литературен глас“, за тая среща.

— Ти можеш да му въздействуваш. Близки сте — рекох аз.

— Никой не може да му въздействува. Той не иска да довърши книгата. Не че е мързелив, но е умен: разбира, че няма сили да я напише.

— Изчерпан е талантът му?

— Не е изчерпан. Може да даде още в своята област — разказа, макар че впечатленията му са избледнели. А писателят е най-силен, когато описва собствени впечатления, а не измислици. Вярно е, че е бавен, муден. Пък и талантът е като човека: и той има начало и връх. Но „Нечиста сила“ е голяма работа, изисква много усилия и още повече знания, които му липсват. Той съзнава напълно това и затова не иска да я пише. А все още има талант и би могъл да покрие с него психологическия недоимък и другите празнини в творческия му багаж. Но никой не може да го убеди в това. Така ще си остане книгата, недовършена.

И тя остана недовършена.

Но Елин Пелин написа след Девети септември няколко къси разказа и особено „Врабчетата на стрина Дойна“. С този разказ той отиваше из провинцията заедно с Ячо Кабаивански — Марко Поло и други писатели, четеше го на литературни събрания в читалища, в бригадирски и други културни сбирки и имаше голям успех. Този разказ притежава всички достойнства на неговите първи произведения. Ние пак чувствуваме и виждаме блясъка на големия художник. Сюжестът е малък, незначителен, но размахът, с който е описан, устремът на вдъхновението му, полетът на въображението, багрите на изрази са знаменателни и все още ни показват един огромен и неопустошен от времето талант.

Елин Пелин обичаше своите хора, той беше съпричастен на страданието им. И затова е толкова топъл и обаятелен, когато ни говори за тях.

II. ЙОРДАН ЙОВКОВ

Първата световна война приключи за нас нещастно. Освен всичко друго трябваше също да се лишим от нашата Южна Добруджа. Йордан Йовков, който се намирал при семейството си в Добрич, се отправи тогава към Варна. Жена му остана при родителите си — тя беше от Добрич.

Не беше лек животът на Йордан Йовков във Варна. Нямаше квартира, нямаше и работа. Държавата, общината не се интересуваха за съдбата на един български писател, отдал целия си талант за разцвета на българската художествена книжнина.

При изборите за общински съветници спечелиха комунистите. Кмет стана Димитър Кондов, млад, енергичен мъж, комунист, почтен и способен гражданин; имаше определени намерения да издигне отново благосъстоянието на града, западнал, след като изгубихме Добруджа, която със своите зърнени храни, предназначени за износ, поддържаше работата на пристанището. И сега го виждам — висок, леко приведен, със строги, но добри очи, подкупващ със сърдечността си. Стана жертва — простреляха го из засада наемни убийци.

Назначиха Йордан Йовков в едно заведение-пансион, учредено специално за децата на добруджанските бежанци. Той ходеше редовно там, обичаше децата, занимаваше ги и никога не съм го виждал да се оплаква, че не си е намерил подходяща работа. Но изживяваше мъчително неволите си.

Приятели се разтичаха за него в София и той бе назначен учител във Варненската мъжка гимназия. Материално сега беше добре възнаграден. Но се появиха други неприятности, които го затормозиха. Директорът на гимназията не му назначаваше часове под предлог, че всички учителски места са заети от редовни преподаватели и той не може никого да замести. В действителност не му определяха часове поради една формална причина — впрочем отменена от Министерството на просветата с факта за назначаването му: Йовков беше следвал право в нашия университет, но не беше завършил — нямаше условия да следва: беше без средства. Заради тази причина, че няма завършено висше образование, не му даваха да преподава в гимназията. Това много го огорчаваше и той само на най-близки хора изповядваше мъката си. Но се разписваше във ведомостта — по неволя.

Нищо не пишеше. Беше разочарован и отчаян. Не само от своя личен живот, безперспективен. Чувствуваше се угнетен, смазан душевно от трагичните събития през последните години. Две войни само в разстояние на няколко години, велики победи на българския войник — самоотвержен, пламенен патриот и храбрец — и корумпирани политици, бездарни управници, които ни донесоха две национални катастрофи. Той изживяваше тежко тия нещастия на народа. Пушеше много. И тази непрекъсната мъчителна мисъл за семейството му... Всичко това се отразяваше върху здравето му. Не изглеждаше добре, не можеше да се храни, страдаше от безсъние.

Пристигна жена му Деспина. Родил им се дъщеря Елка. Изживените тревоги през последните месеци се отразиха и върху майката и тя не можеше да кърми рожбата си.

По онова време, след току-що завършилата война, не беше лесно да се намира подходяща храна за детето. В града преподаваше като учител в Машинното училище Стоян Загорчинов, с когото Йовков поддържаше дружба. Загорчинови имаха също малко дете; покрай него госпожа Загорчинова кърмеше и Елка. Това още повече сближи двете семейства. Йовков обаче беше винаги самовглъбен, затворен в своя свят, не се отдаваше всецяло, държеше се на разстояние даже от ония, които той считаше за свои близки, за свои приятели. И това чувство на отчужденост се усилваше у него с напредването на болестта му, която още тогава, във Варна, далече първите си признаци и която по-късно, след 16 години, дегенерира и го отнесе в гроба.

Творческите методи и намерения на Йовков и Загорчинов бяха различни. Загорчинов се интересуваше от исторически сюжети. Йовков гледаше с подозрение на историческата художествена книжнина. Той намираще, че писатели, които не могат да уловят живецата на своето съвремие и се ровят с фантазията си в далечното минало, пълнят страниците на книгите си с фабули със съмнителна достоверност, често изопачават историческите факти, за да ги нагледят към своите изводи, развиват творчество, несъвместимо със същността на литературното дело. Йовков също взема свои теми от миналото, което той беше лично изживял, от събития, в които е участвувал, от лични впечатления; той описва и отдалечени от нас епизоди, свързани с живота на нашия народ, но използва като основна тъкан на своето произведение стари народни сказания, в които винаги има една величава истина. Той им придава колорит и блясък като внушения с историческа значимост на епохата. И тия описани от него събития са близки на нас, те са сраснали с нашата мисъл като подбудители на нашето национално съзнание.

Йордан Йовков и Стоян Загорчинов се събираха често семейно, особено вечер. Аз не съм виждал — и по-късно — Загорчинов да се усмихва, да покаже, че е приятно разположен и ако не го познавате, ще речете, че е краен песимист. А тъкмо обратното: той вярваше в доброто, защото сам беше добър човек, обичаше живота и успяваше да влияе на всички, които се доближаваха до него. Той въздействуваше и върху Йовков, без да положи за това особени усилия, без да извява открито пристъпа си срещу неговото безверие с поучителни наставления или съвети, каквито Йовков в никакъв случай не можеше да понася. Постепенно Йовков свикна с неговата добронамерена житейска философия, взе да се заразява по своemu от плановите му — Загорчинов събираше материали за своите книги, имаше големи намерения, които винаги почиваха на добре измерени творчески възможности — той и не създаде много, но това, което написа, остана в българската литература.

Срещаша се късно следобед в книжарница „Образование“ на Михаил Николов, който издаваше и едно спретнато детско списание „Пчелица“.

В града имаше няколко книжарници, добре уредени: на Боян Блъсков; в центъра на града; на Коста Евстатиев, срещу девическата гимназия (той издаваше и преводна художествена литература); книжарница „Юнак“ срещу мъжката гимназия и др. Всички книжарници освен художествена литература застъпваха и книжарски артикули и учебници, за да могат да се издържат. Йовков посещаваше всички, но най-често отиваше при Николов — книжарницата му не беше много обширна, но винаги с пълни и чисти рафтове; тук можеше да се намерят всички новоизлезли книги, също и някои чужди издания. Николов беше културен мъж — бивш учител, с него можеше да размените мисли и по литературни въпроси. Когато беше сам, Йовков ще се съсредоточи в книгите: изважда ги внимателно от рафта, прелиства ги, винаги прав, спретнато облечен и все нащрек да не пречи на клиентите в малкото свободно пространство на помещението, където те могат да се движат. Зачита се съсредоточен. Мълчалив. Беше самотен. Но като влезе познат, леко ще се усмихне и ще му подаде ръка, ако е по-близък. Пестелив бе на думите си. Ако е Загорчинов, ще престане да се рови в рафтовете; ще се разговарят с книжаря, който ще им покаже някоя получена през деня книга. Може и да ги почерпи с чашка кафе от близката кафе-джийница. . . — и те ще разберат, че е направил през деня добър оборот. Преди да се сдрачи, двамата писатели ще излязат на кратка разходка към Морската градина. Загорчинов беше разговорлив.

През лятото в града следобед ставаше горещо, движението по улиците съвсем затихваше. Магазините се отваряха късно, след 17 часа.

Един следобед намерих Йовков в книжарницата на Николов. Занимаваше се с обикновено то си занятие: ровеше по рафтовете. Книжарят прелистваше някакви книжа. Нямаше още клиенти.

— Елате — каза ми Йовков — да отидем при Кирил. Получил нови френски книги и други издания.

Този „Кирил“ беше син на книжар-ангросист, който продаваше книжарски стоки на едро, клиенти му бяха градските книжари, които продаваха на дребно, а също и книжари от по-малките градове от окръга, пък и от други окръзи — той си доставяше материали направо от производителя, най-често от чужбина. Обаче художествена литература не застъпваше. Книжарницата му беше голяма, със склад, срещу катедралата. Кирил беше ентузиаст, обичаше литературата. Като че пописваше стихове, но беше свенлив, не ги показваше. Той непрекъснато задяваше баща си да пласира и художествена литература, за да може да я разпространява и в други селища чрез книжарите, на които доставя стока. Тогава художествената литература се харчеше малко, изданията имаха малък тираж. Баща му не се решаваше да се занимава и с пласмент на прочитна литература и най-после, за да тури край на спора, откри специално за сина си книжарница срещу Френското консулство, в началото на булеварда, който води към Морската градина. Дадѐ му и капитал да я обзаведе. Местоположението на книжарницата беше подходящо — между двете гимназии, мъжката и девическата. Помещението беше старо, но обширно. Първата работа на новия книжар беше да си достави освен българска още и френска художествена литература. Особено пълна колекция поддържаше той от илюстрирани издания по 0,95 фр. на големите парижки издатели Калман Леви, Фламарион, Файард и др. — в тези колекции се застъпваха романи от видни писатели, претърпели вече няколко редовни издания по установената нормална цена 3 фр. и сега ги пушаха за народа на ниска цена.

На път за книжарницата Йовков бързаше. Отбихме се и в книжарницата на Коста Евстатиев — бях дал там да ми подвържат някои книги. Йовков беше в добро настроение — нещо рядко у него.

— Днес сте променен — казах му аз. — Има около Вас някакво весело събитие?

— Да, вярно. Прият ели в София са се застъпили за мене. Може би ще получа ново назначение. Другаде.

— Пишете ли?

— Не още. Замислил съм някои работи. Трябва вече да пиша. Често мисля за това. И когато ми идва такава мисъл, не ме оставя на мира. Даже не мога да спя. Виждам хората си, добри, всеотдайни, чувам упреците им, че съм ги изоставил. Искам да възкреса живота им, да разтворя душата им — героична, жертвена и могъща. Боя се само, че не ще бъда способен да я извия такава, каквато я видях, каквато я почувствах.

— Военни разкази? — попитах аз предпазливо. Не обичаше да го разпитват за намеренията му.

— Не. Свърших с тях. Не се разкайвам, че съм ги написал, но ми тежи, много ми тежи, че всичко се похаби, остана ни само мъката за изгубеното.

— Всичко, което сте написали, ще остане в българската литература. Храбростта, доблестта и славата времето не може да заличи. А те са всичко във Вашите разкази — все вдъхновени пориви, крепости на духа ни. И на нашето бъдеще.

— Всичко е минало и аз не искам да мисля за него. Времето е най-големият съдник на нашите дела. Имам много спомени от Добруджа, където бях учител, от чифлика на баша ми; от Жеравна — разни народни истории, легенди, приказки за българския героичен епос. Те ме вълнуват сега.

Книжарят беше отворил вече книжарницата си.

Тоя път Йовков не се загледа в рафтовете, а направо поиска от книжаря да му покаже „Руска галерия“, която бил пуснал през деня. Тази „Руска галерия“ представляваше картички, пощенски формат, превадки в черно-бяло от фонда на Третьковската галерия в Москва. Доставяха ги преди войната направо от Русия. И сега се появяваха още тук-там по книжарниците. Изданието беше прочуто и много популярно, ученици и ученички от горните класове на гимназиите си правеха колекции и пълнеха албуми. Използуваха ги и гражданите за кореспонденцията си. Бяха като фотографии, художествено изработени. Най-прочутите картини на Третьковската галерия можеше да се видят в тази колекция. Запомнил съм добре затворника пред прозорчето с решетка, съзерцаващ светлината, „Тихият покой“ и други картини, наситени със задушевна романтика, от Левитан, тъй рано загиналия именит руски художник, и др. Когато разглеждаше тая „Руска галерия“ (защо ли не я издават сега?), една тиха усмивка се разстиляше по лицето на Йовков.

— Какво душевно успокоение получава човек от тези чудни картини! Приобщаваме се към преживяванията на художника, възприемаме една благородна романтика, която липсва в живота ни. И аз, като се опарича, ще съставя една колекция за дъщеря ми, да ѝ се радва, като порасне.

Дали е направил такава колекция, аз не знам, но като че ли не може да се опаричи във Варна.

Дъщеря му нямаше още една година. Това беше през лятото на 1920 г. През есента Йовков напусна града.